

7. jaanuaril möödus 100 aastat Eesti NSV rahvakirjaniku Oskar Lutsu sünnist. Kuigi valdav osa tema elust möödus Tartus, oli tal kirjanikutee algul mõningaid sidemeid ka Rakkega. Siin, vanemate, uues elupaigas, alustas ta eesti kõige populaarsema jutustuse «Kevade» kirjutamist. Ja Rakke põllumajandusnäituselt sai ta ainet teise oma tippteose «Kapsapea» kirjutamiseks.

1902. aastal ostsid Oskar Lutsu vanemad Rakkesse Miku talu. Mälestusraamatust «Ladina köök» võime lugeda:

«Isa müüs ära meie maja Alamusel ja ostis talukoha Rakke jaama juurde,» kirjutab mulle ema. — Kui kunagi saad vaba aega ja tuled maa- le, siis sõida Rakke jaama, pööra paremat kätt, Simuna poole — küllap sa sealt juba leiad — Miku talu number nelikümmend neli, Liigvallas, mitte rohkem kui pool versta vaksalist.»

Oskar saabki seitse päeva suvepuhkust ja sõidab Rakke. Sel ajal oli Rakke alles väike külake, ümbritsetud suurtest kuuse- ja segametsadest. Jaamast versta kaugusele jääb Rakke mägi, mida Luts Emu- mäeks nimetab.

ori kõige kaduva teed läinud nii saun kui ka kask. Vana rehetaregi sai põrmuks enam kui pool sajandit tagasi. Ainsad, kes Lutsude aega Mikul veel mäletavad, on vanad pärnad ümber rohtaia.

Kõik Lutsu mehed olid kirklikud kalamehed. Oskari vend Theodor (hilisem tantsupeda- goog ja filmioperaator) on oma mälestustes ühte kalalkäiku Ao jõe le kirjeldanud. Samas aval- dab ta ka Oskari tehtud luu- letuse sama kalaretke kohta:

jutaksin kas või iseendale mõne lookese oma koollmõ- le- tusist? Otsekui elusatena teki- vad mu silma ette kõik: need Tootsid ja Teeled, Arnod ja Imelikud, kogu see kihelkon- nakooli kompajjong. Nad ise kipuvad paberile.» (O. Luts. «Mälestused» III, Tallinn 1965, lk. 131).

Sama aasta hilissügiseks oli «Kevade» esimesest osast pool valmis. Rakke koolmeistri Hans Jürgensi tütar Elfriede Mere mäletas, et sel ajal pol- nud Oskarit väljas üldse näha. Oskari vend Theodor oli oma Simuna koolikaaslastele rääki- nud, et vend pidavat ühte juttu kirjutama, millest tulevat alles mehka jutt.

Oskar
LUTS
100

«Siiski on Rakkes juba sel-
lal suurim lubjatööstus Ees-
tis, apteek, kõrts ja kaks
poodi. Ühes neist viimastest
ma paar aastat hiljem tutvun
praeguse hästi tuntud näite-
kirjaniku Hugo Raudseppaga,
kes seal teenib sellina.»

Juhatamise peale leiab Luts
kätte oma vanemate uue elu-
koha.

«Kohe maantee ja roobaste
nurgal on Liigvalla külakool
ning siis mõnikümmed sam-
mu edasi olengi Miku talu
juures. «Oi,» seisatan tahtma-
tult, «minu taat pidi küll ole-
ma... kui mitte täiesti, siis
vähemalt poolpime, kui astis
selle räisi! Oi, oi, seda vilest-
sust!» — Madalal eluhoonel,
mis rehetoaiga ja rehelusega
on ühise, sammaldunud katuse
all, pole korstnatki. Niisama
näivad ait, laut ja tall, sam-
muti ühes ja samas kaader-
värgis, olevat viimsel hinge-
tõmbel. Kaev, metsistunud
kreegimetsa ja rohistunud
konnatiigi vahel, on elumaja-
t vakamaad kaks eemal! Põllud
— täis kive, suuri ja väikesi.
Räiss mis räiss!»

Martin Marmor, kelle isa ja
isaisa olid Miku talu varase-
mad peremehed, teadis rääki-
da, et sel ajal oli Suur-Rakke
külal ainult kaks korstnaga
elumaja — Kooli ja Päärü. Ju-
tustaja vanaisa oli Mikule istu-
tanud viissada kreegipuud,
mille vilju kogu vald maits-
mas käinud. Sajandi alguseks
oli aga kreegiaed täiesti met-
sistunud. Varsti pärast Lutsu-
de Mikule asumist saatis Os-
kar Tartust parkümmend õu-
napuu- ja marjaistikut, mida
isa Miku viljapuuaeda istu-
tas. Tiigi kaldale ehitati saun.
Selle ette istutas Oskar kase,
et saunast tulles mõnus pu-
hata oleks. Aastakümnetega

Kolm kalameest hommikul
ajama panid

Miku talust — ja reas nagu
haned

Ao jõe traavisid, ilma et
vaja teha kaare

otse läbi soo, metsa ja
Pastisaare.

Oli kiire, sest kala hommiku-
eineta vara sööb,

ja võib-olla peale seda tantsu
lööb.

1905. aasta sügisel vallanda-
ti O. Luts teenistujate-apteek-
rite streigi ajal. Ta kolis Mi-
kule vanemate juurde, kus si-
sustas rehetoa kõrval oleva
poolpimedat suberiku erdale
kirjutustoaks. See poolpime
suberik, nagu mäletasid erdi-
ne omanik Martin Marmor ja
pärasine Miku talu pidaja
Villem Viermann, asus maja
lääneküljel rehetoa kõrval aju-
ju taga ja oli umbes kahe
meetri laajune ning nelja meet-
ri pikkune. Valgus pääses sin-
na kitsast aknakesest, soojust
lasti ruumi kriska kaudu. Siin
kõhuli põrandal kirjutas Os-
kar Luts oma esimese näiden-
di «Joosep Ärkla», mis aga
Anton Jürgensteini ja uue
«Vanemuise» direktori Karl
Menningu sõnade järgi pole-
vat kõlvanud koera hännagi
alla.

1907. aasta sügisel oli Oskar
Luts teist korda sunnitud lah-
kuma Kivisilla apteegist. Jälle
tuli ta Mikule, mille kohta
meenutab:

«Ühel hilisel õhtul, pikuta-
des oma alupäraselt sisusta-
tud «kabinetis» ja mõlgutades
mõtteid maailma elust, kipub
mulle vägisi pähe üks veider
mõte, mille üle ma esialgu vist
küll ainult muigan. — Kui
õige võtaksin kätte ja — kir-

Järgmistel aastatel jätkas
autor tööd «Kevade» käsikir-
jaga Tallinnas, Poolas ja Pe-
terburis. 1912. aastal andis ta
raamatu omal kulul välja ja
«Kevade» alustas oma võidu-
käiku. Täna on see eesti
kirjanduse loetavaim teos tõi-
gitud paljudesse keeltesse, te-
da on lavastatud meil ja
võõrsil, jutustuse ainetel on
loodud film.

1903. aastal korraldas Koeru
Põllumeeste Selts Rakke vall-
lamaja hoovis väljanäituse,
millele üks Visusti küla pere-
mees oli toonud oma popsi
maa pealt varastatud suure
kapsapea. Lutsu ema oli ka
näitusel ja nägi, kuidas Koeru
urjandnik kapsapead uuris,
kaenlasse pani ja juurika ära
lõikas. Et nimetatud vahejuh-
tum aastate pärast tõesti Lut-
su «Kapsapead» kirjutama
õhutas, kinnitab ta oma mär-
ge näiderdi esmatrüki titel-
lehel (eksponeeritud kirjaniku
memoriaalmuuseumis Tar-
tus):

««Kapsapea» on kirjutatud
1912. aastal oktoobrikuul Tar-
tus Pargi uul. nr. 9. Aluseks
on tõesti sündinud lugu Simu-
na kihelkonnas, mida ema
minule rääkis...»

Vahel sattus Oskar Luts
veel hiljemgi oma kirjandus-
likule noorusmaale. Kord ole-
vat teda palutud kõnet pida-
ma Rakke raamatupäevale. Et
aga kirjanik enne sõpradega
koos istunud, kujunenud peo-
kõne sügavmõtteliselt lühi-
keseks: «Raamat... raamat...
raamat...»

10. juunil 1972 avati Rakkes
Miku rehetare asukohal mä-
lestuskivi, millesse on raiutud
tekst:

«Siin alustas Oskar Luts
1907. a. «Kevade» kirjutamist.»
Pidulikult tseremoonial viibis
ka kirjaniku lesk Valentina
Luts.

Helmut JOONUKS
Autori foto